

Leyla Astan qızı Əliyeva ²
**CONATAN KOUNUN “TƏSADÜFİ QADIN” ROMANINDA KİMLİK AXTARIŞLARI
 ÖZÜNÜDƏRKETMƏ KİMİ**

Çağdaş ingilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Conatan Kou (Jonathan Coe, 1961) yaradıcılığı yarım əsrə yaxındır ki, Qərb ədəbi düşüncəsini öz əhatə dairəsində saxlayır və əsərlərində bəşəriyyəti düşündürən suallar qaldırır. Onun yaradıcılığı bir qayda olaraq milli-mədəni dəyərlər, ənənə və müasirlik, “ingiliscilik” anlayışları ilə bağlıdır. Amma o da qeyd edilməlidir ki, C.Kou yaradıcılığının erkən mərhələsində daha çox kimlik və şəxsiyyət böhranı məsələlərindən yazır, fərdin cəmiyyət və ailə qarşısında yaranan problemlərini önə çəkirdi. İlk qələm təcrübəsi olan “Təsadüfi qadın” (“The Accidental Woman, 1987) romanında kimlik və şəxsiyyət böhranı məsələlərini qaldırır, fərdin özünəməxsusluğunu sosial və ekzistensial kimliyin itməsi ilə əlaqələndirirdi. Pol Leyti də bu vacib məqamı qeyd edir və yazırdı ki, C.Kounun “Təsadüfi qadın” romanında Fildinq və Bekketin, həmçinin 1960-cı illər avangard yazıçıların təsiri açıq görünür [6].

Ədəbi tənqid 1989-1990-cı illərdə yazılan “Təsadüfi qadın” romanı ilə yanaşı “Sevgi toxunuşu” və “Ölüm cırdanları” romanlarında qaldırılan problemləri yazıçının sonrakı yaradıcılığında da davam etdiyini qeyd edir. Bu onunla bağlıdır ki, hər üç roman C.Kou yaradıcılığının forma və struktur bütövlüyünü müəyyən edirdi. Elə bu səbəbdən C.Kounun erkən yaradıcılığını daha geniş şəkildə öyrənməklə “Bu nə dələduzluqdur!”, “Yuxu evi”, “Rotterlər klubu” “Orta İngiltərə”, “Maksvell Simin inanılmaz şəxsi həyatı” kimi məşhur romanlarına aydınlıq gətirmiş olanıq. Vanessa Ginyerinin də qeyd etdiyi kimi “Kounun erkən romanları tarixi və siyasi konteksti arxa planda saxlayırdı” [4, s.157].

“Təsadüfi qadın” romanına gəldikdə yazıçı onu 1987-ci ildə bitirir və “Dakvort” (Duckworth) nəşriyyatının bədii redaktoru Anna Heykraftın köməkliyi ilə 1994-cü ildə nəşr etdirir [6]. Romanın qəhrəmanı Meri kütəldən seçilməyən adi bir qadındır. Lakin o, yazıçının diqqətini ona görə çəkir ki, Meri orta statistik ailələrdə gündəlik həyat qayğılarında itib batan, arzuları yoxa çıxan yüzlərlə qadınlardan biridir. Onun bütün həyatı təsadüflərdən ibarətdir. O, təsadüfən universitetə qəbul olub, təsadüfən evlənib, təsadüfən ana olub və s. Təsadüflər onun həyatını adıləşdirir və bu adıləşmə onun kimliyini əlindən alıb, özgüvən hissini, iradəsini yox edib. Taleyin ona verdiyi bütün şansları əlindən çıxarıb, yalnız hadisələrin axarına qoşulub gedib. Onun həyatda heç bir məqsədi, arzu və istəyi yoxdur. O, bütün canlılar kimi sadəcə yaşayır. Qarşılaşdığı bütün problemləri, həyatındakı ən vacib anları keçməli olduğu mərhələ kimi qəbul edir. Meri öz kimliyini itirib, nə öz yolunu seçə, nə də istədiyini müəyyən edə bilir: “Meri adətən özünü tənhalıqda yaxşı hiss edirdi” [2, s.4]. Klaus Şmekə görə “Kimlik sosial və mədəni faktlarla, başqalarının onu necə qavraması və qəbul etməsi ilə formalaşır [10, s.28]. Beləcə tədqiqatçı qəhrəmanın monoton həyatını təqdim edir və əsərin kontekstini özünəməxsus tərzdə izah edir. Merinin Oksfordda keçirdiyi illər, sonrakı on il və ölməyə hazırlaşdığı günü izləyən oxucu qəhrəmanın nə qədər çarəsiz olduğunu görür. Uğursuz evlilik, dostunun və ya yoldaşının olmaması, tək-tənha keçirdiyi illər onu tamamilə özünə qapamış, kimliyini əlindən almışdı. Təsadüfi görüşlər və münasibətlər mənasız həyatın nəticəsi kimi Merini izləyir və həyatını bir heçliyə çevirir.

Əsərin ilk səhifələrindən laqeyd, soyuqqanlı və vecsiz Meri məktəb direktorunun sevincini başa düşmür, nədən onun Oksford universitetinə qəbulunu “bu sənin həyatının ən vacib dönməsidir” [2, s.4] kəlməsinə etinasız qalır. Daha sonra yazıçı onun məktəb yoldaşları arasında ayamasından bəhs edir və tam özünü təcridə söz açır: “Məktəb dostları və keçmiş oyun yoldaşlarıyla ünsiyyətdən yavaş-yavaş uzaqlaşmağa başladı. Cavabında ona Qaraqabaq Meri, İfritə Meri ləqəbini verdilər” [2, s.5]. Məktəb illərindən başlayan və əsərin son səhifələrinə qədər təsvir edilən hadisələr boş, keyfiyyətsiz illəri göstərir. Meri məmnunluq hissini itirib, o, daima sıxılır, tənhalığa can atır, insanlardan uzaq gəzir. Yazıçı hər fürsətdə qəhrəmanın tənhalığından, hər kəsdən təcrid olmasından bəhs edir. Onu uşaq məsumluğu ilə sevən məktəb yoldaşı Roniyə də laqeyd yanaşır, “Meri sənə sevirəm” [2, s.14] etirafını cavabsız qoyur.

Məktəbdən evə gedilən yol kimsəsiz, qaranlıq küçələrdən keçir və Meri valideynlərinin onun qarşılmasını arzulayır. Evdə hökm sürən laqeydliyin, soyuq münasibətlərin varlığından xəbərdar olan gənc qız bu istəyini səsləndirməyə ehtiyac duymur və düşünür: “Kimsə onun arxasınca gedə bilər, onu soya bilər, ehtimal ki, zorlaya bilər, sonra isə onu ölümlə üz-üzə buraxar, çünki yol çox boşdur... axşam yola çıxanda gələcək qarşısında qorxu onu tərk etmir. Bu zaman o, daha çox qorxur” [2, s.24]. C.Kou tədricən oxucunu Merinin dünyasına çəkir, onun bomboz rəngə bürünmüş həyatının detallarına varır və beləcə, qəhrəmanın düşdüyü vəziyyətin səbəblərini təqdim edir. O da qeyd edilməlidir ki, yazıçı qəhrəmanın həyat hekayəsini təqdim edəndə “mərhəmət” hissindən uzaq dayanır, bəzən hadisələri “qəddarcasına” təsvir edir, gerçəkliyi bütün çıpaqlığı ilə göstərir. Görünür elə bu səbəbdən Salli Vinset C.Kounun bu romanı haqqında yazırdı ki, yazıçı özü də “Təsadüfi qadın”ı həddindən artıq “qəddar” adlandırır [7].

Beləliklə, görmək olur ki, əsər xoşbəxt qadınlardan bəhs etmir. Amma təsvirin bütün tonu onun nə vaxtsa olacağına ümid bəsləyir. Meri keçmişə xatırlayanda onun “ola bilsin nə vaxtsa xoşbəxt” olduğunu düşünür. Oxucu Merinin məktəb illərindən son günə qədər keçdiyi həyat yolunu, cavabdehlik hissini onun özü ilə bağlayır. Meri bütün əsər boyu xoşbəxtlik arzulayır, onun xəyal edir, amma heç bir zaman onun hansı şəkildə olmasını təsəvvür edə bilmir. O, bu hissələri yaşamasa da “Oksfordda keçirdiyi illəri xatırlayanda ona elə gəlirdi ki, orada həmişə günəş parlayır” [2, s.79]. Beləcə, yalnız xoşbəxtliyi düşünəndə həqiqətən xoşbəxt olurdu. Göründüyü kimi Meri kimlik böhranı yaşayır, özünü həyatda reallaşdırma bilmir, xoşbəxtliyi keçmiş xatirələrdə axtarır. Laliberti Rudman yazır ki, “kimlik aktiv bir proses kimi insanın həyat hadisələrinə uyğunlaşmasına və rifaha nail olmasına dərindən təsir edir” [7, s.14].

² Azərbaycan Dillər Universiteti e-mail: rleyla83@gmail.com

Meri həyat yoldaşı ilə də doğru-dürüst münasibətlər qura bilmir, bəzən də təcavüzə məruz qalır. Hətta belə durumda da səssiz qalır, bu vəziyyətin nə vaxtsa bitəcəyini düşünür: "Nə səbəbdən o, Martindən daimi təhqir və pis rəftara görə boşanmadı? Və ya hansısa ağlabatan əsaslardan?"

Zorakılıq onun həyatında mühüm rol oynamağa başladı. Pis heç nə yox idi, sadəcə hərdən onu boğur, nadir hallarda isə üzünə vururdu"[2, s.115]. Meri dözü, qəddar rəftara göz yumur, kiçik oğlunu düşünür. Merinin bədbəxtliyi və çox vaxt düşdüyü duruma biganəliyi onun düşdüyü böhranın miqyasından xəbər verir. Merinin öz durumuna biganəliyi də faciənin miqyasını önə çəkir. Kimliyini, özgüvən hissini itirən Merinin laqeydliyi onun psixikasına ciddi təsir edir və onu etinasız Meriyə çevirir.

Set Şvars yazır ki, "kimlik bir çox funksiyaları yerinə yetirir və "özünü tənzimləmə strukturu"[9, s.22] kimi mənə və özünü idarəetməni təmin edir. Meri də həyatın mənasını itirir, özünə, varlığına "kənardan" baxır, həyatının seyrçisinə çevrilir. Əsərin bir yerində isə oxuyuruq: "Valideynlərinin belə qocaldığını görüb qəfildən əsəbiləşdi. Lakin bu an o dəqiqə də keçdi və ondan sonra Meri qərribə bir şəkildə emosiyalarının yoxluğunu hiss etdi"[2, s.175]. Meri inanılmaz dərəcədə laqeyd, ətrafda baş verənlərə etinasızdır. O, olanları olduğu kimi qəbul edir, hər şeyin bir anda dəyişəcəyinə, nə vaxtsa yaxşı olacağına inanır. Hətta heç bir zaman dəyişiklik olmasa belə, bunu da allahdan gələn lütf kimi qəbul edir: "O, Allahın xeyirxahlığına, evliliyin müqəddəsliyinə və insan təbiətində daima mövcud olan yaxşılığa inanan, sadəlövh bir insan idi. O, başqa sahələrdə də axmaq idi"[2, s.19].

Oksford məzunu olan, amma həyatda özünü, peşəsini tapmayan, evliliyi "alınmayan" Meri beləcə yaşayır, "mövcud" olur, günləri "yola" verir. Meri keçmişə unutmağa çalışır, nə vaxtsa həyat yoldaşı, ana olduğunu düşünmək istəmir. Martin boşanma davası açanda oğlunun atası ilə qalmasını da başa düşür. Nədən oğlunun Martini seçməsi ona qaranlıq gəlir. Kimlik anlayışını öyrənən Erik Eriksona görə, kimlik böhranı özünəbəxış vaxtdır. Kimlik hissənin inkişafı yeniyetməlik dövründə çox vacibdir, amma onun formalaşması və inkişafı yalnız yeniyetməlik dövrü ilə məhdudlaşmır. E.Erikson qeyd edir ki, insanlar həyatı boyu yeni problemlərlə üzləşdikcə və müxtəlif hadisələrin öhdəsindən gəldikcə onun kimliyi də dəyişir. Beləliklə, kimlik böhranı hər yaşda baş verə bilər [1].

Mənasız həyat keçirən və həyatında heç bir dəyişiklik etməyən qəhrəman özünü təcridi seçir. O, hər şeydən uzaq gəzir, tənəhliyə qapanır. Bir neçə dəfə intihara cəhd edən, lakin uğursuzluqla qarşılaşan Merini həyat yoldaşı hər fürsətdə ələ salır, ona gülür: "Bir axşam evə qayıdanda onun intihara cəhd etdiyini görür. "Allah xatirinə, başını sobadan çıxar və mənə içki tök! Mən çətin gün keçirdim". Martinin Merinin uğursuz intiharına həqiqətən necə reaksiya verdiyini söyləmək çətin... Amma o, nə təəccübləndi və nə də qəzəbləndi, çünki son nəticədə baş verənlər onun üzərindəki gücünü artırdı. "Bizim dövrümüzdə başını qaz sobasına soxub öldürmək artıq mümkün deyil. Bu yolla siz ancaq şikəst ola bilərsiniz. Meri onun məsləhətlərinə qulaq asdı və növbəti dəfə yuxu dərmanı içdi. Bu daha eynəcər hadisə oldu. Xəstəxanada dörd saat yarım Merinin mədəsini yudurdu Martin qəzəbdən özünə gələ bilmirdi"[2, s.120].

Yazıçı Merinin timsalında öz kimliyini itirən müasir qadından bəhs edir. O, gündəlik həyat qayğıları və adət etdiyi yaşayış tərzini dəyişə bilməyən qadınların problemlərini önə çəkir. Çəstərə köçdükdən sonra da Meri bu rutin həyatı davam edir: "Meri hansı günlər daha az zövq alırdı, həftə içi və ya həftə sonu? Cavab vermək çətinidir"[2, s.140]. Təhqirəmiz evlilikdən sonra da Meri həyatını dəyişmək istəmir. O, sadəcə dözülməli olduğu bir vəziyyətdə olduğunu düşünür.

C.Kou həyatından çox az dəyər tapan və kimlik böhranı yaşayan fərdi təqdim etməyi hədəfləyir. Beləliklə, əsər dəyərsizlik sindromu yaşayan depressiv situasiyaya düşən fərdin faciəsinə aydınlıq gətirir. A.Montesano "Depressiya və kimlik" əsərində qeyd etdiyi kimi "özünüz və ya həyatınızla bağlı mənfi hisslər depressiyaya qarşı həssaslığın əlaməti ola bilər"[8]. Meridə də depressiya əlamətlərini görmək olur. Onun da həyata marağı itib, yorğun və əsəbidir. Ən qorxulusu isə həyatını dəyişmək istəməməsindən ibarətdir.

Onu məktəb illərindən sevən Ronni də sonda qorxaqlıq edir. Evlilik təklifinə müsbət cavab alan Ronni nikah bağlanan gün gəlmir, Merini şahidlərlə tək qoyur: "Onlar taksi ilə qeydiyyat şöbəsinə çatdılar, tez gəldilər və Ronnini gözləyərkən yaxınlıqdakı mağazada yağışdan gizləndilər.

Ancaq Ronni sadəcə gecikmədi, daha pisini etdi. Bir neçə saatdan sonra məsələnin mahiyyəti bəlli oldu. Əclaf onu toy günü tərək edib"[2, s.146]. Bu hadisə və ya buna bənzər hadisələr Merini laqeyd edir, onun özgüvənini itirir, kimliyinə zərbə vurur. Bu hadisələr əsərin son səhifələrində insan faciəsi kimi önə çıxır: "Parkda otların arasında gəzərək, uşaq ikən bürədiyi yeri tanıdı, qeyri-ixtiyari olaraq xışiltılı kollara, gözü önündə pırıldayan qarğaya, yemişana baxdı... Ancaq kədər keçdi və sonda Meri qərribə bir boşluq hiss etdi. Birdən ona elə gəldi ki, yadında qalanlarla parkın heç bir əlaqəsi yoxdur, bu nə onun gəncliyinə, nə orta yaşına, nə yadına, nə də ümidinə aiddir"[2, s.151].

İnsanla baş verən hadisələrinin mənasızlığı hər şeyin təsadüf nəticəsində olduğunu və ya taleyin bu şəkildə yazıldığını deməyə əsas vermir. E.Eriksona görə insanlar öz kimliklərini bütün ömrü boyu qoruyub saxlamalı və bu davamlı bir proses olmalıdır[3]. Meri bu prosesi keçə bilmir, məhz elə bu səbəbdən əsərin də adından göründüyü kimi təsadüfi qadına çevrilir. Onun başına gələnlər təsadüflərdən və ya məqsədsizlikdən, mənasızlıqdan yaranır. E.Eriksonun da qeyd etdiyi kimi, insanın kimliyi iki vacib komponentdən, şəxsi keyfiyyətlərdən və onun şəxsiyyətinə təsir edən sosial və mədəni amillərdən asılıdır[3].

Meri təsadüfi görünə bilən şeylərin qurbanına çevrilir, baxmayaraq ki, o, bir qərar verməli, məsuliyyəti üzərinə götürməlidir. O, qəddar və ona xəyanət edən Martinlə evlənməməliydi. Lakin təsadüf onu bu evliliyə aparır. O, məktəb illərindən guya onu sevən Ronnini sona qədər tanımır. Ronni və həyatında olan digər kişilər tərəfindən fiziki təzyiqə məruz qalmasa da, tərəf müqabilləri özünəməxsus dərəcədə onu aldadırlar. Baş verən hadisələr də Merini dəyişmir. Onunla baş verən hər uğursuz hadisəni təsadüf kimi qəbul edir və həyatına davam edir. Ronninin nikah bağlanmalı olan

günün səhəri başına qırmızı papaq qoyub otaq yoldaşlarının qarşısına çıxanda da heç nə olmamış kimi davranır. Qarşılaşdığı problemlərdən nəticə çıxarmır, həyatdan heç nə gözləmir. C.Kou “Təsadüfi qadın” romanı ilə bağlı “onun qəhrəmanı heç yerdə və heç nədə özünü tapa bilmir” sualına belə cavab verir: “Paskaldan ən çox sevdiyim sitat belədir: dünyadakı bütün problemlər otaqda sakit oturmaq məni üçün xoşbəxtliyin tərifidir”. Başqa sözlə, yazıçıya görə insan özgüvenini özünə dönəndə, öz kimliyi ilə baş-baş qalanda tapır[11].

Şəxsiyyət böhranı yaşayan Meri obrazı kimi yazıçının digər romanları – “Sevginin toxunuşu” və “Ölüm cırdanları” romanlarında da qəhrəmanlar eyni çıxılmazlıqla üzləşirlər. Yazıçı ilk romanında olduğu kimi hər iki əsərdə də kimlik və şəxsiyyət böhranı məsələlərini qaldırır. Əgər “Təsadüfi qadın” romanının sonunda oxucu qəhrəmanın intihar edəcəyini yalnız güman edərsə, “Sevgi toxunuşu” və “Ölüm cırdanları” romanlarının qəhrəmanları kimlik böhranı yaşayır və ondan çıxıb bilmirlər.

Ədəbiyyat

1. APA Dictionary of Psychology. Identity crisis. American Psychological Association. <https://dictionary.apa.org/identity-crisis>
2. Coe J. The Accidental Woman. London: Penguin Books. 2014. 176p.
3. Erikson, E. Identity: Youth and Crisis. W. W. Norton & Company. 1968.
4. https://www.academia.edu/37327712/Erik_H_Erikson_Identity_Youth_and_Crisis_1_1968_W_W_Norton_and_Company_1
5. Guignery V. The Way We Live Now: Jonathan Coe's Re-evaluation of Political Satire // Etudes anglaises. 2015/2 (Vol. 68), p.156-169 <https://www.cairn.info/revue-etudes-anglaises-2015-2-page-156.htm?ref=doi>
6. Jonathan Coe: a bit of a rotter // The Guardian. <https://www.theguardian.com/books/2001/feb/24/fiction.jonathancoe1>
7. Laity P. A life in writing: Jonathan Coe // The Guardian. Sat 29 May 2010 <https://www.theguardian.com/books/2010/may/29/life-writing-jonathan-coe>
8. Laliberte-Rudman, D. Linking Occupation and Identity: Lessons Learned Through Qualitative Exploration // Journal of Occupational Science. 2002, 9 (1): 12–19.
9. Montesano A, F. G.; Caspar F.; Winter D. Depression and identity: Are self-constructions negative or conflictual? Front Psychol. 2017; 8:877. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2017.00877/full>
10. Schwartz, S. J.; Montgomery, M.J.; Briones, E. “The Role of Identity in Acculturation among Immigrant People: Theoretical Propositions, Empirical Questions, and Applied Recommendations” // Human Development. 2006, 49 (1): 1–30.
11. Schmeck, K.; Schlüter-Müller, S.; Foelsch, P.A.; Doering, Stephan (2013). “The role of identity in the DSM-5 classification of personality disorders” // Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health. 7 (1): 27.
11. «В глазах политиков я вижу смерть» Джонатан Коу о леопардовых туфлях и внутренней эмиграции <https://lenta.ru/articles/2016/12/17/intcoe/>

Açar sözlər: Conatan Kou, “Təsadüfi qadın”, kimlik axtarışları, özünüdərk etmə

Ключевые слова: Джонатан Коу, «Случайная женщина», поиски идентичности, самосознание

Keywords: Jonathan Coe, “The Accidental Woman”, search for identity, self-awareness

Резюме

Поиск идентичности как самосознания в романе Джонатана Коу «Случайная женщина»

Творчество Джонатана Коу, яркого представителя современной английской литературы, уже много лет привлекает внимание литературных критиков. В своих произведениях он поднимает актуальные проблемы, волнующие человечество. Как правило, его творчество связано с идеями национальных и культурных ценностей, связи традиций и современности. Но стоит отметить, что уже на начальном этапе своего творчества Дж.Коу пишет о проблемах идентичности и кризисе национального самосознания, а также выводит на первый план проблемы идентичности перед обществом и семьей. В анализируемой статье в романе «Случайная женщина», исследуется поиск идентичности как самосознания человеческой самоидентификации. Для рассмотрения проблемы автор статьи проводит анализ, опираясь на взгляды Э. Эриксона, К. Шмека и С. Шлютера-Мюллера.

Summary

The Search for Identity as Self-Awareness in Jonathan Coe's Novel “The Accidental Woman”

The work of Jonathan Coe, a bright representative of modern English literature, has attracted the attention of literary critics for many years. In his works, he raises topical issues of concern to mankind. As a rule, his work is associated with the ideas of national and cultural values, the connection between tradition and modernity. But it is worth noting that already at the initial stage of his creativity J.Coe writes about the problems of identity and the crisis of national self-consciousness, and also brings to the forefront the problems of identity before society and family. In the analyzed article in the novel “The Accidental Woman”, the search for identity as a self-consciousness of human self-identity is investigated. To examine the problem, the author of the article analyses it by drawing on the views of E. Erikson, K. Schmeck and S. Schlüter-Müller.

Rəyçi:

filol. e.d., professor A.Z.Sabitova